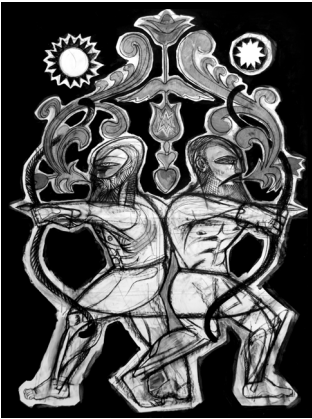

CSUKOVITS ENIKŐ

PUSZTA ORSZÁG – HATALMAS ORSZÁG

Magyarország

a tatárjárás idején és a 14. század elején

A magyar királyság erejét, régiós jelentőségét azonban mindennél jobban jelzi, hogy ezt a jelentőséget még az ország különösen nehéz időszakaiban, a tatárjárás vagy a tartományúri hatalom korában sem kérdőjelezte meg senki.

■ „Ebben az évben Magyarországot, mely háromszázötven éven át fennállott, a tatárok hada elpusztította” – jegyezte be a tatárjárás idején, az 1241-es esztendőben a niederaltaichi monostor évkönyvébe Hermann apát.¹ A tatárok 1241. március 12-én törtek be Magyarországra, és a következő évben, 1242 márciusában vonultak ki – a közben eltelt egyesztendőnyi időben hatalmas pusztítást vittek végbe, egész vidékeket néptelenítve el. A rettegés generációk múlva is emlegetett esztendejéről egy szemtanú, Rogerius mester készítette a legrészletesebb, legérzékletesebb beszámolót.² A dél-itáliai származású Rogerius a tatár betörés idején nagyváradai kánok volt, itt, Váradnál kezdődött személyes kálváriája is. Amikor a várost ostrom alá fogta a tatár sereg, Rogeriusnak még sikerült időben kijutnia. Előbb a Körös mellett fekvő Tamáshidára, onnan váltott lovakkal Csanádra menekült, az ellenség azonban mindkét helyet elfoglalta, felprédálta, a menedéket sehol nem lelő Rogerius végül egy tatárrá lett magyar szolgájaként került a tatárok közé. Szolgaként együtt vonult a tatárokkal, személyesen is átélve azt, amiről később *Siralmas ének* című művében beszámolt, míg végre sikerült megszöknie.

Rogerius, ahogy írta, „valótlan adatok belevegyítése nélkül állította össze” munkáját, amelyben a kunok Magyarországra költözésétől, 1239-től a tatárok kivonulásáig meséli el az eseményeket. A tatárok 1241-ben egy számos konfliktustól terhelt országra törtek rá, az akkurátus

Rogierius elbeszélésében öt olyan nagyobb vizsályforrást vett számba, amely mérgezte a király és népe közti kapcsolatokat. A konfliktusok azonban a valóságban kevés szerepet játszhattak az ország pusztulásában: a tatár had olyan katonai erőt képviselt, hogy egy egységesebb magyar kormányzat sem tudta volna megállítani. Rogierius a sereg útvonalát követve városról városra számol be az előretörő ellenség pusztításáról. Az erdélyi, ezüstmányászatáról híres Radna volt az első jelentősebb magyarországi város, amelyet a tatárok lerohantak, Radna sorsában azonban hamarosan sok száz település osztozott. Nagyvárad pusztulását Rogierius a városhoz közeli erdőből nézte végig. A hirtelen megjelenő tatárok előbb felprédálták a várost, majd ostromgépekkel lerombolták a váradi vár falait, és a várat is elfoglalták. „Elfogdosták a vitézeket, kanonokokat és másokat, akik a vár elfoglalása közben nem pusztultak el kardtól. Az úriasszonyok, a kisasszonyok, a nemes lányok a székesegyházba akarták magukat bevenni. A tatárok elrendelték, hogy a vitézek adják át fegyvereiket, a kanonoktól pedig a legkeményebb kínzásokkal kicsikarták, amijük csak volt. És mivel a székesegyházba nem tudtak azonnal behatolni, tüzet raktak mellette, és tűzzel pusztították el az egyházat, az asszonyokat és mindazt, ami csak volt az egyházban. Más egyházakban pedig annyi gonoszságot követtek el az asszonyokon, hogy jobb elhallgatni, nehogy az emberek példát kapjanak a legocsmányabb vétkek elkövetésére. A nemeseket, polgárokat, katonákat és kanonokokat a városon kívül a mezőn könyörtelenül lefejezték. Ezután felforgatták a szentek sírját, és bűnös lábukkal széttaposták az ereklyéket. [...] Miután mindent feldúltak, és már elviselhetetlen bűz áradt a halottak testéből, a helyszínt elhagyva elvonultak.”³

A tatár had szinte monoton egyhangúsággal hagyott maga után mindenféle rettegést, üszkös romokat és temetetlen halottakat. Így pusztult el többek közt Vác, Pest, Eger vagy Esztergom városa – a házakat felprédálták, a lakosságot megölték vagy elhajtották. Esztergomban az ostrom után „az egész városban talán ha tizenöten voltak, akiket nem öltek le hitvány módon”.⁴ A Dunántúlt, „mivel itt nem ütötték fel sátraikat, hanem csupán átvonulva pusztítottak”, nem tették teljesen pusztasággá, a Dunától keletre azonban – Rogierius szavaival élve – „az ország pusztán és üresen maradt”. Szökése után Erdélyben alig tudott valami élelemhez jutni, ha egy-egy elhagyott faluban répára, hagymára bukkant, az „nyalánságszámba ment”, a menekültek a maradék lisztet őrlött tölgyfakéreggel keverték, abból sütöttek kenyeret. Gyulafehérváron – ahogy írta – „semmit sem találtunk, csak a megöltek csontjait és koponyáit, a bazilikák és paloták szétrombolt falait”.⁵

Egy másik kortárs szerző, Tamás spalatói esperes *A salonai és spalatói főpapok története* című művében Magyarországról jött szemtanúk elbeszélése, illetve – Béla király spalatói napjairól – saját tapasztalatai alapján írt Rogierius elbeszéléseivel egybevágó beszámolót a „tatár veszedelemről”.⁶ Magyarország pusztulását sötét, túlzásoktól sem mentes, de hihető képekkel ecsetelte. Az ország hatalmas emberveszteségét Tamás esperes szerint is részben a támadás, részben annak következményei – az éhínség, illetve az elszaporodott vadak pusztításai – okozták: „...a barbárok dühe Magyarországot féktelen fegyverével már egészen összetörte, most még a nyomban bekövetkezett éhínség veszedelme is az éhhalál dögvészével tizedelte a nyomorult népet. Mert amíg a tatár veszedelem dühöngött, a szerencsétlen parasztok nem tudták földjeiket bevetni, nem lehetett az elmúlt aratás termését betakarítani; így aztán, mivel élelmiszerük nem volt, az éhínség kínjától emésztve, egyre csak hullottak. Ott hevert az utakon, a me-

zőkön a rengeteg holttest, ezért általános volt a vélemény: az éhínség eme keserves csapása nem kevésbé pusztította a magyar nemzetet, mint a tatárok öldöklő kegyetlensége. Mindezek után, mintha az ördög barlangjából jöttek volna elő, tömegestül tűntek fel a ragadozó farkasok, ezek aztán csak az emberi vérré szomjaztak, de már nem alattomos fortéllyal, hanem nyíltan rohantak a házakba, és az anyák öléből ragadták el a csecsemőket, és nemcsak a kisdedeket, hanem csoportokba verődve megtámadták még a fegyveres férfiakat is, és kegyetlen fogaikkal szétmarcangolták őket.”⁷

A vadállatok Tamás esperes által is érzékletesen megrajzolt támadásai, illetve az éhség következtében fellépő emberhúsevés több forrásban is feltűnik, sőt azt tapasztalhatjuk, hogy az eseményektől időben távolodva a szerzők egyre hihetlenebb leírásokat készítettek. „Azt mondják, hogy ez után a tomboló öldöklés után akkora éhínség ütötte fel a fejét Magyarországon, hogy az élők megették a halottak testét. Még kutyákat is ettek és minden effélét, amit csak fellelhettek” – írta például egy francia bencés történetíró, Guillaume de Nangis.⁸ Martinus Oppaviensis krónikája szerint „a rettenetes éhínség miatt az anyák gyermekeik húsával táplálkoztak”, lengyel évkönyvi feljegyzésben pedig arról olvashatunk, hogy „Magyarországon farkasok, rókák (!) és sasok irtották az embereket”.¹⁰ A heiligenkreutzi évkönyv is beszámolt az elszaporodó farkasokról, amelyek „kíméletlenül szedték áldozataikat”, végül levonja a konklúziót: „Krisztus születése óta egy országban ekkora csapást és nyomorúságot nem látott, de még csak nem is hallott az emberiség, mint amilyen Magyarországon volt az elkövetett bűnök miatt.”¹¹

Tény, hogy a tatárjárás a legnagyobb és egyben legkegyetlenebb támadás volt, amely az országot fennállása alatt érte, a középkori magyar állam területére ezt követően százötven évig, a törökök megjelenéséig nem hatolt számottevő elleneséges sereg. A pusztulás mértékét adatok híján megbecsülni sem tudjuk. Egyes becslések szerint a lakosság 10-15, mások szerint akár 50%-a is áldozatul esett a tatár harcmodor szerves részét képező rettenetes pusztításnak.¹² A források azonban – még a szemtanúk is – feltehetőleg túloztak, hisz aligha gyilkoltak le a tatárok hatvanezer embert a muhi csatában, ahogy ezt egy német évkönyvben feljegyezték, vagy százezret az elfoglalt és felperzselt Pesten, ahogy Tamás spalatói esperes írta. Természetes volt azonban, hogy a kortársak az átélt, tapasztalt vagy szemtanúktól hallott borzalmakat kivetítették az ország egész területére – részben Rogerius is ezt tette írásában –, a későbbi korok szerzői pedig ezt a képet kerekítették ki egyre látványosabbra, tradicionális horrorelemekkel is élénkítve annak színeit.

Vajon mennyire rengette meg Magyarországot a tatárjárás? A 13. század második felében a „néptelen és üres föld” kitétel visszatérő, rendszeres eleme volt az okleveleknek, és az emberek még évtizedekkel a történetek után is a tatárjárás idejéhez viszonyítva tartották számon életük eseményeit. A tatárok kivonulása, a király, IV. Béla hazatérése után azonban kezdetét vette az újjáépítés, és a városokba, amelyeket a források szerint teljesen elpusztítottak a tatárok, meglepően rövid idő alatt újra visszatért az élet.¹³ Fontos leszögezni, hogy a tatárjárás pusztítása hatalmas károkat okozott, emberéletben és anyagiakban egyaránt, de Magyarország tekintélyét, régióban elfoglalt pozícióját nem tépázta meg. Egy emberöltővel a tatár támadás után, 1269 decemberében I. (Anjou) Károly szicíliai király Magyarországra küldött követe, Bernát montecassinói apát úgy tapasztalta, hogy „a magyar királyi háznak hihetetlen a hatalma, meg sem lehet monda-

ni, mennyi a fegyvere. Keleten és északon moccanni sem mer senki, ha a dicsőséges király a seregét megindítja. Észak és kelet legtöbb országa és fejedelme rokonság vagy hódolás címén a birodalmához tartozik.”¹⁴ Ez a tekintély a század végére sem tűnt el, noha IV. (Kun) László súlyos konfliktusokkal terhelt uralkodása és egy új jelenség, a tartományúri hatalom megjelenése és megerősödése ezt indokolhatta volna.

1301. január 14-én elhunyt az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András. A magyar trónért folyó dinasztikus küzdelemből a nápolyi Anjou-ház sarja, I. Károly – akít a magyar tankönyvek és történelmi munkák többnyire Károly Róbert néven említenek – került ki győztesen. A 14. század első évtizedét nehéz lenne a magyar királyi hatalom legfényesebb időszakának tekinteni: igaz, 1307 végére I. Károly maradt az egyedüli magyar király, vetélytársai eltűntek, tényleges hatalommal azonban alig rendelkezett. A királyi birtokok, az azokból származó jövedelmek, valamint a királyi előjogok jelentős hányadát a bárók egy szűk csoportja, a magyar történetírásban tartományuraknak nevezett csoport tartotta a kezén. Egy épp ebben az időszakban készült Kelet-Európa-leírás azonban azt jelzi, hogy még ezek a komoly, szinte megoldhatatlannak látszó nehézségek sem erodálták az ország széles körű megbecsültségét.

Feltehetőleg egy tervezett kereszties hadjárattal kapcsolatos diplomáciai feladatok vezették Kelet-Európába azt a máig ismeretlen utazót, akinek az 1308 első felében készült *Descriptio Europae Orientalis* címmel ismertté vált írást köszönhetjük. A hadjárat, amelynek élén IV. (Szép) Fülöp francia király öccse, Valois Károly állt, és amelynek Bizánc megszerzése és a Latin Császárság újraélesztése volt a célja, egyike volt az eredménytelenül végződő kései kereszties hadjáratoknak.¹⁵ A *Descriptio* szerzője a legvalószínűbb feltételezés szerint francia domonkos szerzetes lehetett, aki hivatalos megbízásból utazott a Balkán-félszigetre.¹⁶ A névtelen szerző írásában úgy tekintett Magyarországra mint a keresztiesek legértékesebb potenciális szövetségesére. „Ha [Valois] Károly úr birtokolná a görög császárságot, miután szövetséget kötött Magyarország királyával... könnyen megszerezhetnék és alávethetnék azon összes szakadár és barbár népeket, amelyek annyira gazdag és gyönyörű területet jogtalan birtokosként tartanak elfoglalva.”¹⁷ Számításából azt a körülményt sem hagyta ki, hogy a fiatal magyar király, I. Károly ebben az időben még nem nagyszabású hódítási tervekkel, hanem a magyarországi hatalom megszerzésével volt elfoglalva; a két Károly közti szövetség kifejtését a következő megállapítással zárta: „persze csak azután, ha Magyarország említett királyságában helyreáll a békeség”.¹⁸

A *Descriptio* legfőbb értékét a térség országainak meglepően pontos leírásai adták. Az országok ismertetése Görögországgal kezdődik, tájegységenként, azon belül tartományonként haladva, ezt követi Albánia, a leírás idején két részre osztott Szerbia, Bulgária, Ruténia, Magyarország, végül a sort Lengyelország és Csehország zárja. A leírás országról országra azonos elemeket tartalmaz: minden esetben olvashatunk az adott ország fekvéséről, meghatározó földrajzi viszonyairól, természeti kincseiről, jellemző mezőgazdasági terményeiről, lakóiról, vallásáról és politikai viszonyairól. Az ismeretlen szerző irodalmat is használt leírásai elkészítéséhez, ismeretei meghatározó hányada azonban személyes tapasztalatra, illetve szemtanúk elbeszélésére épült. A szöveg alapján úgy tűnik, az ismertett országok közül Albániában, Szerbiában és Magyarországon személyesen is megfordult.¹⁹

Milyennek látta-láttatta Magyarországot a 14. század első évtizedében a névtelen? Szerinte Magyarország „egyike a világ legnagyobb országainak földje kiterjedését illetően, mert egybehangzóan állítják, hogy hosszában negyvennapos járóföld és széltében ugyanannyi”.²⁰ A nagy országban kicsi volt a népsűrűség és alacsony a városiasodottság. Leszámítva Budát és néhány további felsorolt várost, több (valódi) város nem volt egész Magyarországon, de „számos mezőváros, vár vagy erődítmény és megszámlálhatatlan falu található a szóban forgó országban, mégis mindezekkel együtt az ország teljességgel lakatlannak tűnik nagysága miatt”.²¹ A névtelen az ország rendkívüli bőségéről számolt be; ez a bőség mind a szükséges élelmiszerek, mind az ásványi kincsek terén megnyilvánult.²² A hatalmas, gazdag ország lakói „alacsonyak, feketék és szikárok” voltak, „a fegyverek bármelyik nemében nagyon jó harcosok”, ugyanakkor alázatosak és katolikusok.²³ A névtelen francia hosszán részletezte az ország tartományait (szám szerint 16-ot), felsorolt 21 magyarországi folyót, köztük egészen jelentékteleneket is, vázolta a legfőbb hatalmi viszonyokat, és beszámolt az Árpád-ház francia, illetve Anjou-kapcsolatairól.²⁴ A térség többi országának leírásakor elejtett magyar tárgyú információi a magyar külpolitikáról és annak irányváltásairól adnak pontos összképet: a Dalmácia feletti magyar és velencei fennhatóság változékonyságáról, a magyar királyok – mind az Árpádok, mind a friss Anjou-ház – dinasztikus házassági kapcsolatairól, az Árpád-kori bulgáriai és halicsi (ruténiai) magyar uralomról.²⁵ Nincs még egy ország a térségben, amely ilyen gyakran bukkan fel a *Descriptio* szövegében, amelyről a szerző ilyen sokféle kontextusban szólna.

A névtelen francia domonkos Kelet-Európa-leírása feltűnően pozitív Magyarország-képet rögzített. „Egyike a világ legnagyobb országainak” – írta, s minden további megnyilvánulása ezt a képet erősítette meg. Még a szöveg terjedelme is az ország jelentőségét húzta alá: Magyarországról készítette a második leghosszabb terjedelmű országleírást; az első hely Görögországnak, vagyis a konstantinápolyi császárságnak jutott. A Valois Károly által áhított konstantinápolyi császárság okkal kapta a sugallt hierarchia első helyét,²⁶ a szerző ortodoxokkal szembeni előítéletei, a negatív görög sztereotípiák azonban itt is felbukkannak. A császárságot alkotó tartományok népei szerinte „valamennyien hitszegő szakadárok”,²⁷ az anatóliai terület „lakosai rettenetesen satnyák és semmiféle hadakozásra nem alkalmasak”,²⁸ a trákiai „görögök általában elnöiesedtek”, és ezért „nem alkalmasak a fegyverforgatásra, mindazonáltal fondorlatosak és fortélyosak”.²⁹ Ugyanakkor a magyarok – eltérően a görögöktől – „mindannyian kötelesek követni a királyt, bárhova kívánja, egész népükkel, mindenféle zsold nélkül, és ameddig a királynak tetszik, akár tíz esztendőn keresztül is”.³⁰ A szöveg a két ország példáján keresztül látványosan tükrözi a szerző meggyőződését: a nyugati kereszténység és népei fölényét a keleti keresztények felett.

A névtelen soha nem hallgatta el, ha valami negatívumot talált vagy tapasztalt: volt, ahol a fejedelemtől volt rossz a véleménye, volt, ahol az ott lakó népekről, más esetben az ország szenvedett hiányt valamiben – élelmiszerben, ásványi kincsben vagy épp a függetlenségének volt híja. Rossz véleménnyel volt Uros rác fejedelemtől, akit hazugnak és képmutatónak tartott, és aki ráadásul erkölcsstelen módon „egy sereg asszonyt” tartott,³¹ miközben a római egyház felé tájékozódott. Országának lakóit nem tartotta alkalmasnak a fegyverforgatásra,³² ráadásul többségük vagy szakadár, vagy olyan eretnek volt, akik ezekre a részekre menekültek az inkvizítorok elől.³³ Bulgária és Ruténia szerinte „most adó alá

vetve a tatárokat szolgálja”, és a bolgárokról is megállapítja, hogy „általában nem harciasak és a fegyverforgatásban járatlanok”.³⁴ A cseheket és az albánokat tolvajnak nevezte,³⁵ Lengyelországról már csak annyi negatívumot írt, hogy „híjával van a bornak”.³⁶ Magyarországról azonban nem közölt egyetlen, a fentiekhez hasonló elítélő megjegyzést sem. Az országról alkotott, önmagában is pozitív képe így a többi országgal való összehasonlításban még értékesebbé válik, a leírás teljes szövege pedig szemléletesen mutatja azt az utat, ahogy a szerző eljutott a következtetésig: Valois Károly serege és a magyarok együtt alávethetnék a Balkán-félsziget szakadár népeit.

A *Descriptio* megírásának idején, 1308 tavaszán a magyar király, I. Károly persze nem a Balkán-félsziget népeinek alávetésén és a távoli francia rokonnal köthető nagyszabású szövetségen gondolkodott. Gondolatai, tervei akörül forogtak, hogyan tudná megerősíteni magyarországi pozícióit, és hogyan tudná megszerezni az őt illető királyi jogokat és birtokokat. Miközben a névtelen francia szerző az ország adottságaiból, múltjából fakadóan Magyarország és új uralkodóháza, az Anjou-dinasztia előtt fantasztikus lehetőségeket látott, Károly jórészt csak nehézségeket tapasztalt: hogy nápolyi kapcsolatai meglazultak,³⁷ hogy Magyarországon kicsi a megbízható híveinek a tábora, és még a királyi koronát sem tudja megszerezni az erdélyi vajdától, Kán Lászlótól.

Ilyen körülmények között mennyiben lehettek reálisak a névtelen Magyarországgal kapcsolatos elképzelései, és mennyire bízhatunk meg értékítéleteiben? Mindenekelőtt leszögezhetjük, hogy a *Descriptio* szerzője tisztában volt Magyarország aktuális helyzetével, hisz elképzelései megvalósítását akkorra időzítette volna, miután az országban „helyreáll a békesség”. Azt persze nem láthatta előre, hogy a béke helyreállítása még több mint egy évtizedet vesz igénybe. Az ország imponáló méretei, katonai potenciálja, geopolitikai helyzete külön-külön és együtt is megerősíthették elképzelései helyességében. S noha a Balkán-félsziget kétirányú bekerítésére, a két Károly közös hadjáratára nem került sor, egy emberöltővel később I. Károly fia, I. (Nagy) Lajos hódító hadjárataival, a magyar fennhatóság déli és keleti kiterjesztésével igazolta, hogy a névtelen francia szerző terve nem volt teljesen utópia. A magyar királyság erejét, régiós jelentőségét azonban mindennél jobban jelzi, hogy ezt a jelentőséget még az ország különösen nehéz időszakaiban, a tatárjárás vagy a tartományúri hatalom korában sem kérdőjelezte meg senki.

■ JEGYZETEK

1. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum exstirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC I–III*. Collegit Albinus Franciscus Gombos. Bp., 1937–1938. (A továbbiakban CFH) II 1147.
2. Életéről, művéről lásd Horváth János: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Bp., 1954. 239–254; Kristó Gyula: *Magyar historiográfia. I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Osiris, Bp., 2002. (A történettudomány kézikönyve) 60–64; a szöveg kiadása: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadinae gestarum. I–II*. Ed. Emericus Szentpétery. Bp., 1937–1938. (A továbbiakban SRH) II. 543–588, magyar fordítása: *A tatárjárás emlékezete*. Szerk. Katona Tamás. Magyar Helikon, 1981. 111–152.
3. SRH II. 577; *A tatárjárás emlékezete* 137.
4. SRH II. 585; *A tatárjárás emlékezete* 145.
5. SRH II. 587; *A tatárjárás emlékezete* 147.
6. CFH III. 2232–2244; *A tatárjárás emlékezete* 172–193.
7. CFH III. 2244; *A tatárjárás emlékezete* 191.
8. CFH II. 1102–1103; *A tatárjárás emlékezete* 206.
9. CFH II. 1575; *A tatárjárás emlékezete* 207.
10. CFH I. 176; *A tatárjárás emlékezete* 201.
11. CFH I. 778; *A tatárjárás emlékezete* 204.

12. Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Bp., 1993. (História könyvtár. Monográfiák 1.) 3–6; konkrét számításokhoz lásd Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Bp., 1963–1997. köteteit, pl. I. 49, 166, 205, 258. stb.
13. Szűcs J.: *Az utolsó Árpádok* 33. skk.
14. *Árpád-kori új okmánytár*. I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest-Budapest, 1860–1874. VIII. 316.
15. A hadjáratról elsősorban lásd Sylvia Schein: *Fideles crucis. The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land, 1274-1314*. Oxford University Press, Oxford, 1991.
16. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis, Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia* anno MCCCVIII exarata. Edidit, praefatione et adnotationibus instructit: Olgierd Górka. Cracoviae, 1916. IX–XVI. Magyar fordításban megjelent: Borzáké Nacs Mária – Szegfű László: *Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descriptio Europae Orientalis)*. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis 1987–1988. 13–27.
17. *Anonymi Descriptio* 42.
18. *Anonymi Descriptio* 43.
19. Erre a következtetésre jutott a szöveget kiadó Górka is előszavában: *Anonymi Descriptio* XXIII. Magyarország felkeresése melletti érvei: uo. XXV. Deér József szerint ellenben a magyarországi ismeretekhez elsősorban domonkos közvetítéssel jutott, lásd Deér József: *Ungarin der Descriptio Europae Orientalis*. MIOG 45 (1931) 18.
20. *Anonymi Descriptio* 46.
21. *Anonymi Descriptio* 46.
22. *Anonymi Descriptio* 46.
23. *Anonymi Descriptio* 49.
24. Magyarország leírása: *Anonymi Descriptio* 43–55.
25. A magyar „törzsszövegen” túli magyar vonatkozású megállapítások: *Anonymi Descriptio* 13, 20–21, 31–35, 39, 40–41.
26. „A szóban forgó konstantinápolyi birodalom a világ összes országa közül a legnagyserűbb volt és most is az.” – *Anonymi Descriptio* 21.
27. *Anonymi Descriptio* 24.
28. *Anonymi Descriptio* 7.
29. *Anonymi Descriptio* 23–24.
30. *Anonymi Descriptio* 50.
31. *Anonymi Descriptio* 35.
32. *Anonymi Descriptio* 32.
33. *Anonymi Descriptio* 31.
34. *Anonymi Descriptio* 40–41.
35. *Anonymi Descriptio* 59; albánokról: uo. 27.
36. *Anonymi Descriptio* 57.
37. Feltehetően nagyapja 1308. március 16-án, Marseille-ben készült végrendelete sem érte váratlanul: II. Károly nápolyi király Róbert calabriai herceget tette meg általános örökösének, unokájára, a magyar királyra csupán néhány zacskó aranyat hagyott. Almási Tibor et al. (szerk.): *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*. Bp.–Szeged, 1990. II. 323. sz.

